

ЖАҲОН АДАБИЁТИ ЖАВОҲИРЛАРИ

ГИ ДЕ МОПАССАН

ОЙ ЁҒДУСИ

Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
«Фан» нашриёти
2007

Француз натурализмнинг ёрқин вакили Ги де Мопассан (1850-1893) ўз ҳикояларида инсон ҳаётининг турли-туман манзараларини акс эттирди, инсон руҳиятининг энг нозик қирраларини очиб берди.

Рус тилидан Нодира АФОҚОВА таржимаси.

ISBN 978-9943-09-211-2

© Ўзбекистон Республикаси
ФА «Фан» нашриёти, 2007 йил.

Муҳаррир: *Маъмура Содиқова*

Нашриёт рақами: М-574. Босишга рухсат этилди 14.04.2007
Қоғоз бичими 60x84^{1/16}. Офсет босма. Офсет қоғози.
Шартли босма т.0,75. Ҳисоб-нашриёт т.1,0
100 нусхада. 35-буюртма. Келишилган нархда

ЎзРФА «Фан» нашриёти: 100047. Тошкент, акад. Я.Фулумов кўчаси, 70.
ЎзРФААК босмаҳонасида чоп этилди: Тошкент, И.Мўминов кўчаси, 13-уй.

ОЙ ЁҒДУСИ

Аббат Мариньянга бу жанговар фамилия жуда боп тушганди¹ - баланд бўйли, озгин бу руҳонийнинг кўксида мутаассибнинг жазавакор, айни пайтда қаҳрли қалби яширинганди. Унинг иймон-эътиқоди жуда мустаҳкам, ҳар қандай оғмачиликдан холи эди. Аббат худованди каримни муфассал англаб етдим, унинг моҳиятига кириб бора олдим, деб ҳисобларди.

Баъзан эса боғда катта-катта одимлар билан уёқдан бу ёққа бориб-келар экан, «Тангри таоло у ёки бу нарсани нима учун яратган?» дея ўз-ўзига савол берар, фикран ўзини худонинг ўрнига қўйиб, масаланинг энг майда-чуйдаларигача обдан ўйлаб олар ва ҳамиша қониқарли жавоб топа биларди. Ҳа, у ҳеч ҳа м ройишликнинг жазавали онларидагина: «Қаҳҳор ҳам, Раҳмон ҳам ўзингсан, худойим», - дейдиганлардан эмасиди. Аксинча, оддийгина: «Мен худонинг корандасиман, шунинг учун унинг хоҳиш-иродасини англашим, ҳеч бўлмаганда шунга интилишим лозим», - деб ҳисобларди.

Табиатдаги ҳамма нарса унга мўъжизакор, мусаллам бир донишмандлик билан яратилгандай туюлар, «нима учун» ва «шунинг учун» тарозуси мувозанати унинг назарида ҳеч қачон бузилмас қилиб барпо этилгандай эди. Зеро, тонг ёғдулари уйғониш лаҳзаларининг сурури учун, ёз кунлари экинзорлардаги ҳосил балоғати учун, ёмғир – экинларни суғориш, оқшомлар – уйқу ва ҳордиққа тайёрланиш, зимистон тунлар эса – мириқиб ухлаш учун яратилгандир. Йилнинг тўрт фасли деҳқончилик ишлари силсиласи-на нақадар мувофиқ!

Табиатда атайин қилинган мақсадлар бор, деган шубҳанинг шарпаси ҳам аббатнинг хаёлига келмасди; бильякс, унингча, замон, иқлим ва материяга боғлиқ равишда жамийки махлуқот қатъий заруриятга бўйсундирилгандир.

Аммо аббат хотинларни ёмон кўрарди, ҳа, уларни ихтиёрсиз ёмон кўрар, ғайришуурий нафратланарди. У Исонинг: «Аёл, сенинг ва менинг ўртанимизда нима умумийлик бор?» деган сўзларини тез-тез такрорлаб турарди. Дарҳақиқат, холиқнинг ўзи ҳам ўзининг бу кашфиётидан норозидай туюларди. Аббат Мариньян аёлни чиндан-да, шоир айтганидай, «ўн икки қара макруҳ банда»² деб ҳисобларди. Одам Атони васваса билан йўлдан урган бу урғочи шайтон ҳали-ҳамон ожиз ва махфий тарзда ғулғула солувчи махлуқлигича қолиб, ўзининг мудҳиш ишларини давом эттиради. Аббат

¹ Францияда Италиядаги Меленьяно шаҳрини шундай аташди, бу ерда француз қўшинлари икки марта – 1515 йилда швейцарияликлар устидан, 1859 йилда австрияликлар устидан ғалаба қозонишган (Н. Любимова изоҳи – Тарж.).

² Альфред де Виньининг (1797-1863) «Самсон» шеърдан. Икки марта аёл хиёнати-нинг қурбони бўлган Самсон ҳам Библия ҳақрамонларидан биридир.

аёлнинг ҳалокат сари етакловчи танасидан кўра, унинг ишққа ошуфта қалбидан кўпроқ нафратланарди.

У ўз иймон-этиқодининг мустаҳкамлигига амин бўлса-да, аҳён-аҳён ўзида ҳам аёл жозибасига интилишни сезиб қолар ва шу заҳотиёқ хотин қалбини мутгасил изтиробга солгучи ишқ-муҳаббатга бўлган бу эҳтиёж унинг қаҳру ғазабини кўзгаб юборарди.

Аббат тангри таоло аёлни эркакларни йўлдан оздириш ва балою мусибатларга гирифтор этиш учун яратган, деган ақидага комил ишонч билан қарарди. Хотин билан муносабат жуда хавфли ва худди пистирмадагидек ҳамиша эҳтиёткор бўлишни талаб қилади. Ҳа, у чиндан-да тузоққа ўхшайди – негаки, унинг қўллари ҳамиша ўз оғушига тортиш учун, дудоқлари бўса учун шай.

Ифратни сақлаш аҳди турли васвасалардан эмин тутганлиги учун аббат ёлғиз роҳибаларгагина риягарчилик билан қарар, бироқ шуларга ҳам совуқ муносабатда бўларди: у тарки дунё қилган бу маҳқумаларнинг сиймосида ҳам уларнинг қалбига азалий тамғаланган ишвани, ҳа, ҳатто баъзан унинг ўзигаю бошқа руҳонийларга қаратилган ишвани кўриб қоларди.

Бу ишвани у монастыр маҳқумаларининг эҳтиром барқ урган намчил қароқларидан уқиб олар ва ғазаби кўзирди. Зеро, бу нигоҳлар ҳар бир муттақийнинг, жинсидан қатъи назар, Исога муҳаббати жўшга келган жазавонларидаги нигоҳларига ҳечам ўхшамасди; йўқ, бу банданинг Исога муҳаббати эмас, хотин муҳаббати, шаҳвоний муҳаббат эди. Руҳоний бу муртад ишва-адони ҳатто уларнинг итоаткорлигида, шикаста овозларида, ерга солинган нигоҳларида, унинг қаҳр тўла панд-ўғитларига жавобан тўкилган юввош кўз ёшларида ҳам аён кўрарди. Монастир дарбозасидан чиқаркан, ридосини қоқар ва хавф-хатардан қочгандай тез-тез юриб кетарди.

Руҳонийнинг онаси билан қўшни уйда яшайдиган бир қиз жияни бўлиб, у ҳадеб жиянини шафқат ҳамшираси бўлишга ундагани-ундаганди. Жияни ёқимтойгина, ҳамманинг устидан кулиб юрадиган қақажон эди. Аббат қачонки панд-насихатдан сўз очса, жияни кулар, унинг жаҳли чиққани сайин қиз тоғасини бағрига қаттиқ босиб, қизгин ўпа бошлар; аббат қизнинг оғушидан чиқишга ихтиёрсиз интилса-да, ҳар қандай эркак қалбининг туб-тубларида мудраб ётган оталик туйғусидан этлари ширин жимирлаб кетарди.

Дала йўлларида бирга сайр қилиб юришаркан, аббат қизга худо ҳақида – ўзининг худоси ҳақида гапиришни канда қилмасди. Қиз эса уни сираям эшитмас, осмонга, майсаларга, гулларга термилар, унинг нигоҳларида ҳаёт шавқи барқ урарди. Бу қақажон баъзан учиб кетаётган капалакни қувалаб қолар, тутиб олгач эса:

- Қаранг-қаранг, тоғажон, қандай ажойиб! Уни бирам ўпгим келяптики, - дерди.

Қандайдир қурт-қумурсқани ёки настарин «юлдуз»ини ўпиш эҳтиёжи ҳам аббатни фулгулага солар, аччиқлантирар, ғазабга келтирарди – у шунда ҳам аёл қалбига абдул-абад муҳрланган жазбани кўрарди.

Кунлардан бир кун қишлоқ руҳонийсининг хотини – аббат Мариньян яшайдиган уйнинг бошқарувчиси руҳонийга секингина кутилмаган бир хабарни етказди. Эмишки, унинг жияни кимдир биров билан ошиқ-маъшук бўлиб олганмиш.

Ҳаяжоннинг зўридан аббатнинг томоғига бир нима келиб тиқилди, у соқолини олиб ўтирганди – совун кўпиги юзига обдан суркалгани ҳам эсидан чиқиб, тошдай қотиб, тили калимага келмай қолди. Сўзлаш қобилияти ўзига қайтиши билан эса қичқариб юборди:

- Мумкин эмас! Бўлиши мумкин эмас! Ёлғон гапиряпсиз, Мелани!

Бечора аёл қўлини кўксига қўйиб, қасам ичди:

- Рост гапиряпман, худо урсин агар, жаноб кюре. Ҳар оқшом синглингиз ётиб ухлаши билан қиз уйдан қочиб чиқади, йигит эса уни бу пайтда дарё бўйида кутиб ўтирган бўлади. Бирон кеча ўн-ўн икки оралиғида ўзингиз ўша ёққа ўтинг. Ишонасиз-қўясиз.

Аббат иягини қиртишлашдан тўхтаб, ҳар доим чуқур ўйга толган вақтларидаги каби, шитоб билан хонада у ёқдан бу ёққа бориб-кела бошлади. Бирмунча ўтиб соқол олишни давом эттирди, аммо дам бурнини, дам қулоғини – нақ уч марта кесиб олди.

У кун бўйи алам ва ғазаб оловида қоврилиб, оғзига толқон солгандай миқ этмади. Ишқ-муҳаббатнинг мағлуб бўлмас кучига нисбатан руҳоний кўксида кўзгалган кучли қаҳру ғазаб маънавий отанинг, васийнинг, қалблар нозирининг лат еган туйғулари билан қоришиб-аралашиб кетди: шайтон қиз уни алдаган, чув туширган, лабига кесак суртиб кетган эди. Руҳоний қизлари уларнинг рухсати ва ижозатсиз қаллиқ танлаган ота-онанинг аччиқ алами билан тўлғонарди.

Кечки овқатдан кейин у китоб билан ўзини чалғитмоқчи бўлди – фойдасиз. Жаҳолати кўзиб, қони қайнагандан-қайнаб борарди. Соат ўн бўларбўлмас эса тунда касал кўргани боргандаги каби оғир гавронини кўлга олди. Зил-замбил гурзидай бу матаҳга кулимсираб боқди-да, уни чайир деҳқонча кўллари билан таҳдидомуз айлантирди. Сўнг эса тишларини ғижирлатиб кўйди; тўсатдан стулга шундай зарб билан чанг солдики, суянчиғи сишиб, стул полга ағдарилиб тушди.

Аббат эшикни шаҳд билан очди-ю... оининг ҳалигача кўрилмаган порлоқ, афсонавий ёғдуларидан лол бўлиб, остонада қотиб қолди.

Сабабки, аббат Мариньянга ҳам орзупараст шоирлар сингари ҳайратга тўла қалб ато этилган эди; у осойишта ва ёруғ кечанинг улуғвор гўзаллигидан сеҳрланиб, бирданига ҳамма нарсани унутди.

Унинг беозор ёғдуларга чўмган боғчасида мева дарахтларининг энди-гина япроқ ёзган новдалари йўлга нақшин соялар солган, уй деворларига чирмашиб кетган улкан учқат тупи шундай нозик ва муаттар бўй таратар эдики, ҳарир ва илиқ ғира-шираликда аллақимнинг хуш исли руҳи қанот қоқмай учиб юрганга ўхшарди.

Пиёнисталар винодан қандай ҳузурланишса, аббат шундай ҳузур билан ҳавони узоқ сипқорди, мафтунликдан ийиб кетиб, секин олға юрди, жияни ҳақидаги аламли хаёллар деярли чекинди.

Боғчани ўраган ровдан ташқарига чиқиб тўхтади ва осойишта туннинг кумушранг ғира-ширасига фарқ бўлган, майин ва эрқаловчи ёғдулар билан мунаввар бўлиб кетган кенгликларга назар солди. Қурбақалар дам-бадам қисқа вақирлаган товуш чиқариб қўйишади, узоқдан булбул қўшиғининг ёқимли оҳанглари таралади, бу оҳанглар кишини оғир ўй-хаёллардан халос этиб, орзу-умидлар оламига етаклайди; улар худдики ой ёғдуларидан бўса олиш, ой ёғдуларини йўлдан оздириш учун яратилгандай!

Аббат йўлида давом этди, негадир унинг кўнгли юмшади. Ўзида қандайдир ожизлик, фавқултабиий бир ҳорғинлик ҳис этди; унинг ўтиргиси ва худонинг неъматларига шукрона ўқиб, ой ёғдуларига узоқ-узоқ термилганча лаззатлангиси келди.

Узоқда, дарё соҳилида теракларнинг иланг-биланг қатори чўзилиб ётарди. Ой ёғдулари сизиб ўтган енгил туман кумушсимон оппоқ буғ янглиғ сув устида бурқирар ва дарё ўзинининг бурилишларини паға-паға ҳарир қатлам билан чулғаб олганди.

Аббат тагин тўхтади, унинг қалбини тобора ўсиб бораётган енгиб бўлмас бир меҳр тўлдириб, ийитиб юборди.

Аммо-лекин зум ўтмай алағда бир хавотир, шубҳа-гумон аббатни чулғаб олди, кўксига ўзини ҳамма вақт безовта қилган муаммо яна сўроқ шаклида бош кўтарганини сезди.

Худо буларнинг барчасини нима учун яратган? Модомики, тун уйқу учун, ҳордиқ ва унутиш учун мўлжалланган экан, нега у кундуздан кўра гўзалроқ, тонгги шуълалардан ва оқшом ғира-ширасидан дилбарроқ? Самонинг бу алангали ёритқичи нега ўзининг бамайлихотир юриши билан офтобдан кўра жозибадорроқ; бу кумуштан нигор шунчалар гўзал ва сирлики, яширин ҳамда кундузги ўткир ёруғликка дош беролмайдиган жуда нафис нарсаларни ёғдуга чайиш худдики унга топширилгандай! Нега у тун зимистонини бунчалар равшан этади?

Сайроқи қушларнинг энг сараси тунда бошқа қушлар каби дам олмасдан, ўз қўшиғини нима учун ҳаяжонли оқшом-кечаларда куйлайди?

Бу оламга шуълавор чойшаб нима учун ёпилган? Кўнгилга – бу ҳаяжон, бу тугён; танага – бу ширин ҳорғинлик нима учун?

Модомики, одамлар тўшақда ғафлат босиб ухлаб ётишар ва кўролмас эканлар, атрофга бунча сеҳрли гўзалликлар нима учун сочиб юборилган? Маншай осмон бўлган бу чексиз жозиба, рўйи заминни чулғаган бу улғувор манзара ким учун?

Йўқ, аббат бу саволга жавоб тополмади.

Лекин, мана, даланинг узоқ бурчагида, камалаксимон тумандан намиққан дарактлар орасида ёнма-ён турган икки соя пайдо бўлди.

Йигит баланд бўйли бўлиб, ўз жуфтнинг елкасидан қучиб борар, дамбадам унга томон эгилиб, манглайдан ўпиб кўярди. Улар бирдан тош қотган манзарани жонлантириб юборишди; бу манзара гўё тасвирий санъатнинг юксак намунаси-ю, табиат гўзалликлари бу икки инсон суврати учун фон бўлиб хизмат қиларди. Ёп-ёруғ ва сукутга чўмган бу тун айнан ана шу икки зот учун, танҳо улар учун бунёд этилгандай эди; улар худдики аббатнинг саволига Қодир қудрат томонидан юборилган жавоб, жонли тамсил сингари унга пешвоз келишарди.

Аббат оёқларида жон қолмаганини сезди – у ўзини шунчалар йўқотган, юраги шунчалар гупиллаб урардики, нақ кўз олдида Библия манзараларини – Руфь ва Вооз муҳаббатини, муқаддас китобларда иншо этилганидай, Яратганининг дилбар табиат кучоғида тажаллий топган хоҳиш-иродасини кўриб турарди. Унинг миясида Шоҳ асардан³ байтлар, эҳтирос қичқирғи, жисмоний тананинг даъвати, ишқ-муҳаббат билан алангаланган бу дostonнинг куйдирғич нафосати янграй бошлади.

Руҳонийнинг хаёлидан: «Қодир эгам бундай тунларни инсоний севгини илоҳий мусаффолик пардасига ўраш учун бунёд этган бўлса эҳтимол», - деган ўй кечди.

Ва у бир-бирини қучган бу жуфтликдан аста узоқлашди. Ваҳоланки, у ўз жиянини таниган эди; аммо энди ўзидан «худого шак келтирмадимми-кан?» деб сўрашга ўзида куч топа билди. Модомики, Тангри инсон муҳаббатини шундай дабдаба билан ўраган экан, демак, У одамлар бир-бирларини севишларига ижозат берган.

Аббат ўзини четга олди, хижолат бўлиб, ҳатто ўсал бўлиб, пусганча ибодатхонага кириб кетди; ваҳоланки, аббатнинг у ерга қадам босишга ҳақи йўқ эди.

³ Подшо Соломоннинг «Шоҳ асар»и - Библиянинг булимларидан бири, эҳтиросли ишқ-муҳаббат хақидаги лирик шеърлар мажмуаси булиб, милоддан олдинги III асрга тааллуқли, деб тахмин қилинади.

ТУН

Мен тунни қаттиқ севаман. Худдики Ватанни ёхуд маъшуқани севишганидай ғайришуурий, чуқур, енгиб бўлмас иштиёқ билан севаман. Ҳа, мен уни бутун сезгиларим билан севаман: кўзларим уни томоша қилади, димоғим бўйларини сипқоради, қулоқларим унинг сукунатини тинглайди, қоронғулик менинг бутун андомимни эркалайди. Сўфитўрғайлар қуёшли кўм-кўк осмонда, ёрқин тонгларнинг илиқ-милиқ, эркаловчи ҳавосида қандай куйлашса, бойқушлар ҳам зим-зиё кенгликларни қора доғ сингари кесиб ўтарак, тун қўйнида худди шундай физиллаб юришади, туннинг ҳудудсиз зулумотидан ширакайф бўлиб зириллаган, ваҳим товушлар чиқариб шодлик изҳор этишади.

Кун мени толиқтириб, ғам-ғуссага чўмдиради. У қўпол ва сершовқин. Мен эрталаблари суягим оғир уйғонаман, қўлим бормай кийинаман, уйдан маъюс чиқарканман, ҳар бир одим, ҳар бир ҳаракат, ҳар бир ишора, ҳар бир фикр, худди залворли юк сингари, менга малол келади.

Лекин, мана, қуёш ботиб бораркан, сўз билан ифодалаб бўлмайдиган бир шодлик бутун борлиғимни қамраб олади. Мен гўёки уйғонаман, жонланаман. Зулмат ўз пардасини ёйгани сари секин-аста мен ўзимни бутунлай бошқача – навқиронроқ, қудратли ва тийрақроқ, янада бахтиёрроқ ҳис эта бошлайман. Осмондан ибтидо олган сим-сиёҳ, ёқимли бир қоронғулик қуюқлашишини кузатаман; у сезилмас, аммо қоп-қора тўлқин сингари шаҳарни ғарқ қилади; рангларни, тарҳларни яширади, гўёки ювиб ташлайди, барбод этади; уйлар, одамлар, ҳайкаллар устига ўзининг кўринмас рўйжасини ёпади.

Шундай лаҳзаларда менинг худди бойқуш сингари шодликдан қичқиргим, томлар устида мушук каби дайдигим келади; томирларимни иштиёқнинг ҳукмфармо, музаффар бир ташналиги куйдира бошлайди.

Аввал бошлаб зулматга чўмган шаҳар атрофини, кейин эса теварақдаги ўрмонларни кезинаман, бу ўрмонларда менинг сингилларим бўлмиш тилзабонсиз махлуқларнинг, менинг оға-иниларим бўлмиш броконьер(ўғри овчи)ларнинг изғиб юришларини тинглайман.

Ниманики қаттиқ севсанг, охир-оқибат у сени ҳалок этади... Аммо менга нима бўляпти ўзи? Ҳарчанд тушунтириб беролмайман. Бу ҳақда сўзлаб беришга кучни қаердан олдим – ақл бовар қилмайди. Билмайман, бошқа ҳеч нарсани билмайман. Айнан шундай бўлди – шуни биламан, холос. Ҳа, айнан шундай бўлди.

Эҳтимолки, бу ҳодисот кеча бўлиб ўтди – ваҳоланки, аниқ кечамиди? – агар муқаддамроқ – бошқа кун, бошқа ой ёхуд бошқа йилда содир бўлган бўлса, албатта кеча эди – яна бир нарса деёлмайман. Ҳар қалай, бу

воқеа кеча бўлган бўлиши керак, чунки ўшандан буён бошқа кун отгани, қуёш чиққани йўқ. Аммо-лекин тун қачондан буён давом этипти? Қачондан буён? Ким айта олади? Буни бирор кимса, ҳеч бўлмаганда, қачондир келиб билиб ололармикин?

Кеча эди шекилли, кечки овқатдан сўнг ҳар кунги одатимча уйдан чиқдим. Атроф сокин, ҳаво ғоятда ёқимли, илиқ. Хиёбонга кириб борарканман, осмонда – бошим устида гўё биноларнинг томи билан ўйиб ҳосил қилинган юлдузоқар қоп-қора дарёга кўзим тушди; кўча қайрилатуриб юлдузлар тўлқин урган бу дарёни повиллаб отилиб чиқишга мажбур қиларди гўё.

Юлдузлардан тортиб газчироқларгача – барчаси энгил ҳавода липиллаб-ярқиллаб турарди. Осмон тоқларида ҳам, шаҳарда ҳам ҳад-ҳисобсиз чироқлар порлаб турганидан туннинг қаъри ёришиб кетган эди. Бундай порлоқ кечалар узундан-узоқ серқуёш кунлардан кўра завқлироқдир.

Хиёбондаги кўпсонли қаҳвахоналар шуъла тўкиб туради, одамлар эса сайр қилишади, хандон отиб кулишади, қадаҳ кўтаришади. Оний лаҳзага театрга назар солдим. Кайси театр эди у? Билмайман. У ер шунчалар ёруф эдики, кўнглим ғаш тортиб тезгина узоқлашдим: зарҳал айвонни алойина-ошкор намойиш этиб турган ўткир ёруғлик, улкан биллур қандилларнинг ясамадай туюладиган ярқироқ нурлари, саҳна чироқларининг жилваланиши – буларнинг барчаси нотабий, чидаб бўлмас даражада бўлиб, кўксимни қайғу-ҳасратга тўлдирди. Мен Елисей далалари сари отилдим: у ерда тунги айшини бошлаган ресторанчалар барглар орасида гулхандай ловуллаб кўринади. Сап-сарик шуълаларга чулғанган каштанлар ранг-баранг қилиб бўйланган, ичдан нур таратиб турувчи афсонавий дарахтларга ўхшайди. Думалоқ электр чироқлари дам ялтироқ ва кумушранг оймомаларни, дам осмондан тушган ойсимон тухумларни, дам хиёл титраб турган улкан марваридларни эслатади: улар ўзининг сирли садафранг, айни пайтда шоҳона шуълалари билан манфур, расвойи раддибало газчироқларнинг аянчли «стилча»ларини ҳам, маржондай тизилган ранг-баранг шишачироқларни ҳам хира тортириб қўйган.

Мен Ғалаба дарбозасининг тагида тўхтаб, чироқларнинг икки томонлама мувозий занжири ўртасидан Парижга томон йўналган узун ва улуғвор шоҳкўчани ҳамда шундоққина бошим устидаги само ёритқичларини томоша қила бошладим. Эҳ, худудсиз фазога таваккал сочиб юборилган ва у ерда жимжимадор нақшлар ҳосил қилган бу само машғалалари бизни тахаййюл ва орзу-истаклар оламининг қайси пучмоқларига етакламайди дейсиз?!

Мен Булон ўрмониغا кирдим ва у ерда узоқ-узоқ қолиб кетдим! Дафъатан танамга ғалати бир титроқ югурди, кучли туғён тўлқин сингари бутун борлигимни қоплаб олди, чексиз ҳаяжон ва сурурдан шайтонлаб қолай дедим.

Мен яна узоқ санғидим, жудаям узоқ. Кейин эса орқага қайтдим.

Ғалаба дарбозаси остида қайта пайдо бўлганимда қай маҳал эди? Билмайман. Бутун шаҳар қотиб ухлар, оғир ва сим-сиёҳ булутлар секин-аста осмонни босиб келар эди.

Дафъатан нимадир ғалати, фавкултабий бир ҳодиса рўй беражagini ҳис этдим – салқин кучайиб, ҳаво қуюқлашгандай, тун, ҳа, мен учун бағоят сеvimли бўлган шу тун юрагимни сиқиб, ўз оғирлиги билан босиб келаётгандай бўлди.

Энди шоҳқўча бутунлай бўшаб қолган. Ёлғиз икки миршаб файтонлар тўхташ жойида у ёқдан-бу ёққа бориб-келишарди. Дегандай, яна кўчанинг пилталари зўрға липиллаб турган газчиروқлар билан ёритилган қатнов қисмида сабзавот юкланган аравалар турнақатор бўлиб Марказий бозор сари йўналган эди. Қороғуликка деярли сингиб кетган аравакашлар мудрашади, отлар бир-бирининг ортидан бир маромда йўртиб боришади, ҳатто ёғоч кўприкда ҳам туёқларнинг тақиллаши эшитилмайди. Кўча чироқлари шуъласида сабзилар қизил, шолғом – оқ, карам – яшил рангда йилгиллаб кўринадиди; бу қизил шунчаки қизил эмас – худди олов, оқини – худди кумуш, яшилини – нақ зумрад дейсиз! Аравалар бирин-сирин ўтиб боришарди. Бирмунча вақт уларнинг ортидан тушиб олдим, кейин эса Қирол кўчасига бурилдим ва яна хиёбонга келиб қолдим. Энди на сершовқин оломондан, на ярқиллаган қаҳвахоналардан ному нишон йўқ, ёлғиз уйига сари шошилган бир неча кечиккан йўловчиларгина кўриниб қолади. Парижни ҳеч қачон ҳозиргидай ҳувиллаган, кимсасиз кўрган эмасидим. Соатимга қарадим: тунги икки.

Ғайритабий бир куч мени нуқилайди, яна изғишга ундайди. Бастилия майдонига бордим. Шу ерда дафъатан бу қадар сим-сиёҳ тунни бошқа ҳеч қачон кўрмаганлигимни англаб қолдим, негаки қоронғининг зўридан ҳатто Июль колоннасини ҳам илғаб бўлмас, унинг олтин куббалари ҳам қуюқ зулматда кўздан ғойиб бўлган эди. Осилиб турган маҳобатли ва зич булутлар қатлами юлдузларни ютиб юборгани етмагандай, уни ҳам комига тортиш учун ерга тушган каби эди.

Мен изимга қайтдим. Атрофимда энди жон асари йўқ. Шундай бўлсада, Шато д'О майдонида қандайдир алкашга урилиб кетай дедим, кейин у ҳам кўздан йўқолди; бирмунча вақт унинг алпанг-талпанг қадам товушлари баралла эшитилиб турди. Яна олға кетдим. Монмартрдан Сена дарёсига қараб файтон кетиб борарди. Кучерни чақирдим, аммо ҳеч қандай жавоб бўлмади. Друо кўчаси кунжагида алламбало бир аёл дайдиб юрибди.

- Жаноб, худо хайрингизни берсин...

Мен унинг узатилган қўлларини сезмаганга олиб қадамимни тезлатдим. Мана, яна ҳеч ким йўқ. «Водевиль театри» олдида эскифуруш оқава зовурини титкилаб юрибди – қўлчиروғи нақ ер устида тебранади.

- Соат неччи бўлганикин, қадрдон? – сўрадим ундан.

У эса пўнғиллаб берди:

- Мен қаердан билай?! Соатим бўлмаса...

Айнан шу пайтда бирдан газчироқларнинг ортиқ ёнмай қўйганини сезиб қолдим. Биламан: йилнинг бу пайтида тежаш мақсадида анча барвақтроқ – ҳали ғира-ширадаёқ газчироқларни ўчириб қўйишади; аммо-лекин куёшнинг чиқишигача ҳали оламзамон вақт бор, оламзамон!

«Марказий бозорга борай-чи, – ўйладим мен, – ҳеч бўлмаса ўша ерда бирор ҳаёт нишонаси бордир, ахир?!»

Яна йўлга тушдим, бироқ энди қайси йўлдан юриш кераклигини тафриққа эта билмасдим. Худди ўрмонда кетаётгандай таниш кўчаларни тусмоллаб кетавердим.

«Лион кредити» биноси олдида менга ит ташланиб қолди. Граммон кўчасига қайрилдим, аммо яна тезда адашиб қолдим, токи Биржани темир панжараларидан таниб қолмагунимча шу тахлит адашиб юрабердим. Бутун Париж уйқуга чўмган, қандайдир чуқур ва ваҳим бир уйқуга чўмган. Тўсатдан узоқдан фойтоннинг тарақлаши эшитилиб қолди, бу – ҳализамон ёнгинамдан ўтиб кетган фойтоннинг ўзгинаси бўлса эҳтимол. Уни қувиб етиш мақсадида бўм-бўш ва сим-сиёҳ зимистон кўчалардаги тарақлашга эргашиб кетавердим, ҳа, худди ўлим сингари зимистон кўчаларда.

Лекин яна адашиб қолдим. Ҳозир қаердаман? Шунча барвақтдан газчироқларни ўчириб қўйиш қанақа бемаънилик ўзи? На ўткинчилар, на кечиккан ишратпарастлар, на уйсиз дайдилар – бирор кимса йўқ. Ҳатто мов бўлган мушукларнинг хумор-хумор миёвлашлари ҳам эшитилмайди.

Миршаблар қаёққа йўқолишди? «Дод соламан, шунда югуриб келишади», – дедим ўзимга ўзим. Овоз бердим, бироқ тирик жоннинг саси чиқмади.

Каттиқроқ бақирдим. Менинг жуда заиф, бўғиқ овозим ҳатто акс-садо бермай ютилиб кетди – у гўё тун, ҳа, айнан ана шу зим-зиё тун томонидан янчиб, яксон этиб ташланган эди.

Мен энди барала дод солдим:

- Ёрдам беринглар! Ёрдам берингла-ар! Ёрда-а-ам!

Менинг ноумид қичқирим жавобсиз қолди. Ҳар ҳолда соат неччи бўлдийкин? Мен соатимни чиқардим, аммо гугурт йўқ. Увоққина механизмнинг заиф чиқиллашига тасаввур этиб бўлмас аломат бир қувонч билан қулоқ тутдим: ишляпти! Ҳар қалай мен ёлғиз эмас эканим. Ақл бовар қилмайди!.. Яна кетавердим, худди кўр одам сингари деворларни асо билан пайпаслаб кетавердим. Алал-оқибат кун ёриша бошлармикан, деган умидда дам-дам осмонга қараб қўяман, аммо бошим устидаги чеки йўқ фазо қоп-қоронғи, мутлақо зимистон, шаҳардан кўра зимистонроқ эди.

Ҳар қалай соат неччи бўлса экан? Менга жуда узоқ адашиб юганимдай туюляпти, негаки оёқларим чалишиб, ҳарсиллайман, устига-устига ўлардай оч қолдим. Мен аниқ қарорга келдим ва биринчи дуч келган эшикнинг мис ҳалқасини тортдим, эшик кўнғироғи уй ичида баралла жаранглай бошлади. Бу жаранглаш жуда ғалати – гўёки уйда шундан бошқа товуш йўқдек.

Мен кутиб туравердим, на бирор тирик жон сас беради, на биров эшикни очади. Кўнғироқни яна бир марта урдим, кутдим – яна ҳеч гап йўқ.

Мени кўрқув чулғаб олди! Кўшни уйга сари отилдим ва кўнғироқни эшикбон ухлайдиган қоронғи даҳлизга ҳам қаттиқ эшитиладиган қилиб устма-уст йигирма мартача урдим. Нима қилайки, эшикбон ҳам уйғонмади – мен яна зўр-базўр олдинга интилдим: бутун кучим билан эшик дастакларини, кўнғироқ ҳалқаларини силталайман, дам асо билан, дам муштим, дам оёқларим билан эшикларни ураман, ҳарчанд қилмай улар тўрсайиб зич тамбалагангича қолаберди.

Дафъатан Марказий бозорда эканлигимни билиб қолдим. Бозор бўмбўш эди – на бирор-бир сас, на бир ҳаракат шарпаси, на бирорга арава, на бир инсон зоти, на сабзавотлар ғарами, на гул дасталари – ҳаммасини худдики ер ўз комига тортгандай! Бозор бутунлай ҳувиллаган, ҳарфкатсиз, ташландик ва ўлик эди.

Мени расманасига ваҳима босди. Нима бўляпти ўзи? Эй худойим, нима бўляпти ўзи?!

Яна олға юрдим. Соат неччи бўлди? Неччи? Ким айтади, соат неччи? Бутхоналар кўнғироқхонасидаги соатлар ҳам, бинолардаги соатлар ҳам мум тишлагандай жим. «Соатимнинг шиша қопқоғини синдираман-да, милларини бармоқларим билан пайпаслаб вақтни билиб оламан». Шундай хаёл билан соатимни чиқардим... йўқ, у ҳам ортиқ чиқилламай қўйганди... соатим тўхтаб қолганди. На шаҳарда, на ҳавода – ҳеч нарса, ортиқ ҳеч нарса қилт этмайди: на бир шитирлаш, на йилт этган нур, на бир шабада! Ҳеч нарса! Ортиқ ҳеч нарса! Ҳатто тобора узоқлашиб бораётган файтоннинг заиф тарақлаши ҳам эшитилмайди – ҳеч нарса!

Энди мен қирғоқда турардим, дарёдан муздай шабада эсмоқда.

А Сена-чи? У ҳалиям оқяптимикан?

Шуни билгим келди, тимирскиланиб зинани топдим, қуйиладим...

Ҳатто сувнинг кўприк остидаги гувиллаши ҳам эшитилмайди... Яна пиллапоярлар... кейин қумлоқ... балки сувдир... Сувга қўлимни тикдим... У ҳали оқаётир... оқаётир... совуқ... совуқ... совуқ... қарийб муздай... ҳатто бутунлай тўхтаб қолгандай... оҳ, деярли адо бўлгандай.

Бирдан аниқ-таниқ англаб етдимки, энди ҳеч қачон юқорига кўтарилиш учун ўзимда куч тополмайман... шу ерда – шундайча ўлиб кетаман... ўлиб кетаман – очликдан, ҳолсизликдан, совуқдан.